

O mestu in vlogi slovenske književnosti v nemško govorečem prostoru

About the place and role of Slovenian literature
in the German-speaking area

Silvija Borovnik

<https://orcid.org/0000-0002-2236-5444>

UNIVERSITY OF MARIBOR

silvija.borovnik@um.si

Data zgłoszenia: 6.02.2019 r. | Data akceptacji: 10.03.2019 r.

ABSTRACT | Slovenian literature in Austria represents a case of multiculturalism, but most of the time, biculturalism and interculturalism. The researchers claim that this type of literature belongs to Slovenian as well as to contemporary Austria nor German literature. It discusses and linguistically reflects on both cultural-historical environments. The literary translations show that the Slovenian literature in Austria has a double, Slovenian-German identity.

KEYWORDS | Slovenian Literature in Austria, Multiculturalism, Interculturalism, Bilingualism, Literary Translation

Slovenska književnost v Avstriji predstavlja eno mojih raziskovalnih področij, o njej pa sem v preteklosti že veliko pisala. Moje zanimanje zanjo se je začelo z raziskovanjem literature Florjana Lipuša in njegovih sodelavcev ob reviji Mladje, nadaljevalo in razširjalo pa se je z raziskovanjem del različnih avtorjev in avtoric, ki sodijo danes že v srednjo ali pa starejšo generacijo slovensko in slovensko-nemško pišočin. Pri tem sem poudarjala, da slovenske književnosti v Avstriji ne tvori le literatura avtohtonih koroških Slovencev (Janka Messnerja, Florjana Lipuša, Maje Haderlap, Cvetke Lipuš, Fabjana Hafnerja, Janija Osvalda idr.), temveč tudi literatura Slovencev, ki so se v Avstrijo priselili iz osebnih ali političnih razlogov (Vinka Ošlaka, Anite Hudl, Leva Detele, Milene Merlak Detela). Njihova dela pa niso napisana le tako, da bi upovedovala intimni slovenski svet v drobnem jeziku z evropskega obrobja, v slovenščini, temveč predstavljajo vzorčne primere večkulturnosti (največkrat dvokulturnosti) in medkulturnosti v književnosti, kakršne poznajo še številne druge države, seveda vsaka na svoj način in v drugačnih odnosih. Evropski prostor se namreč jezikovno in kulturno nenehno spreminja, tako da ob literaturi enojezičnih prebivalcev nastajajo tudi teksti priseljencev in njihovih potomcev — poleg že obstoječih literarnih besedil pripadnikov t. i. narodnih manjšin.

O slovenski književnosti v Avstriji so doslej pisali že mnogi raziskovalci — vse od Stanislausa Hafnerja in Ericha Prunča, ki sta za ugledni Kindlerjev literarni leksikon (1976) pripravila poseben del o tej temi in poudarila, da sodi slovenska književnost v Avstriji ne le k slovenski, temveč tudi k sodobni avstrijski oz. nemški literaturi, saj tematizira, večkrat pa tudi jezikovno odraža oba kulturnozgodovinska prostora, pa tja do Matjaža Kmecla, ki je med drugim izdal antologijo *Ta hiša je moja, pa vendar moja ni*¹, pri kateri že naslov izraža razpetost ustvarjalcev med dve kulturi in dva jezika, med slovenskega in nemškega, obenem pa tudi svojevrstno obliko tujstva v avstrijski domovini, dalje Franca Zadravca, ki je prav tako izdal antologijo z bio-bibliografskimi podatki *Monologi in dialogi z resničnostjo*², v kateri so zajeta že novejša besedila, pa do Andreja Lebna in njegove antologije *Zgodbe iz maTjaževe dežele*³, ki se z naslovom navezuje na osrednji lik iz Lipuševega romana *Zmote dijaka Tjaža* ter temu romanu po kvaliteti in jezikovno-slogovnem izrazu priznava osrednje mesto v sodobnejši slovenski književnosti iz tega prostora. Posamezne razprave o njej

- 1 M. Kmecl, ur., 1976: *Ta hiša je moja, pa vendar moja ni: sodobna slovenska literatura na Koroškem*. Celovec, Društvo slovenskih pisateljev v Avstriji: Klub Mladje—Ljubljana, Mladinska knjiga.
- 2 *Monologi in dialogi z resničnostjo: antologija slovenske koroške literature*, 1995. Celovec, Drava.
- 3 A. Leben, ur., 2011: *Zgodbe iz maTjaževe dežele. Antologija slovenske proze na avstrijskem Koroškem*. Ljubljana, Študentska založba.

pa izhajajo že od 60. let prejšnjega stoletja, ko je v Celovcu pričela izhajati revija Mladje, katere urednik je bil enaindvajset let prav Lipuš. Ta revija ni objavljala le literarnih prispevkov, temveč tudi prevode iz nemščine in provokativne zapise o političnih, jezikovnih in širših kulturnih vprašanjih, k sodelovanju pa je pritegnila tudi druge sodelavce, ne le Slovencev.

Kontekst dvojezičnosti in dvokulturnosti je upoštevala tudi znanstvena monografija različnih avtorjev in avtoric pod uredništvom Johanna Strutza *Profile der neueren slowenischen Literatur in Kärnten*⁴ z dvema izdajama. Pri njej sta sodelovala tudi znameniti prevajalec slovenske in hrvaške književnosti v nemščino Klaus Detlef Olof in prevajalec ter literarni znanstvenik Fabjan Hafner, pri čemer pa je bil Hafner tudi v knjigi obravnavani slovensko-nemško dvojezični pesnik. Drugo znanstveno delo, ki je slovensko književnost v Avstriji prav tako postavilo v kontekst sodobne literarne in jezikovne evropske, zlasti alpsko-jadranske hibridnosti, pa nosi naslov *Literarische Polyphonie*⁵. V njem se avtorja in urednika Johann Strutz in Peter V. Zima ukvarjata s tematiko dvo- in večjezičnosti v literaturi, pa tudi s prevajalsko problematiko. Večjezičnost in prevajanje sta zanj povezana pojava, ki sta zlasti izrazita tudi v prostoru, v katerem je nastajala slovenska književnost v Avstriji. Obenem navajata številne zanimive primere iz svetovne in evropske književnosti. Poudarjata, da pojavi, ko avtorji ali avtorice zaradi različnih načinov življenja, tudi zaradi migracij, ustvarjajo v dveh jezikih in se zato njihovo delo uvršča k dvema nacionalnima kulturama (npr. k angleški in nemški, k angleški in francoski, k nemški in hrvaški, k češki in francoski itd.), sploh niso zelo redki (Paul Celan, Samuel Beckett, Milan Kundera, Ivan Goll, Libuše Moníková idr.). Jaz pa bi k obravnavanim lahko dodala še mnoge, npr. domala vse koroške Slovence, poleg njih pa še pisatelja, ki je do nedavnega veljal „le“ za nemškega, Petra Handkeja, ali pa „nemško“ Almo Karlin, ki je izviral iz slovenskega Celja, pa slovensko-francosko pisateljico Brino Svit, slovensko-bosanskega pesnika Josipa Ostija, ameriško-slovensko pisateljico Erico Johnson Debeljak, slovenskega pisatelja hrvaško-bosanskega porekla Gorana Vojnovića ter številne druge. Že samo naštevanje posameznih imen in njihovih del bi preseglo meje tega zapisa, zato se ob njih ne morem podrobneje ustavljati.

O njihovi literaturi z vidika večkulturnosti in medkulturnosti sem pisala v svoji doslej zadnji objavljeni knjigi *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski*

4 J. Strutz, ur., 1998: *Profile der neueren slowenischen Literatur in Kärnten*. 2. *Erweiterte Auflage. Mit Beiträgen über Theater und Film*. Klagenfurt, Mohorjeva Hermagoras Verlag.

5 J. Strutz, P.V. Zima, ur., 1996: *Literarische Polyphonie. Übersetzung und Mehrsprachigkeit in der Literatur*. Tübingen, Gunter Narr Verlag.

*književnosti*⁶. Pri vseh obravnavanih pisateljih in pisateljicah pa gre seveda tudi za problematiko literarnega prevajanja, včasih seveda samoprevajanja, namreč iz njihovega maternega jezika v drugega, v jezik socialnega in/ali izobraževalnega okolja, v „tuji” jezik. Moja knjiga obravnava tudi problematiko jezikovnega prestopanja, na primer ko se pisatelji ali pisateljice zaradi življenja v novem okolju odpovejo pisanju v materinščini in pričenjajo ustvarjati v jeziku novega državnega okvira. Takih primerov je nastalo veliko, npr. od devetdesetih let dalje, po vojni v razpadajoči Jugoslaviji, ko so iz države pobegnili tudi številni pisatelji in pisateljice, danes pa pišejo literaturo že njihovi otroci. Živijo vse od Nemčije do skandinavskih držav in Amerike, seveda tudi v Sloveniji, njihova literatura pa odraža posebno obliko dvodomnosti, dvokulturnosti, dvo- in celo večjezičnosti. V tej literaturi gre vedno znova tudi za prevajanje iz njihovih prvinskih materinščin v nove jezike.

Toda v okviru pričujočega besedila se nameravam ustaviti le ob posameznih primerih iz slovenske književnosti v Avstriji, ki v tej državi predstavlja posebno dvoživko, hibrid, izraža dvojno identiteto. Oblike literarnega prevajanja igrajo pri njenem uveljavljanju pomembno vlogo. Tako sodobna slavistika kot komparativistika se ukvarjata z literarno polifoničnostjo Evrope, pri čemer segata v zgodovino in poudarjata, da je bila ta polifoničnost neredko zamolčana in zabrisana tudi iz ideoloških razlogov. V Sloveniji se npr. po drugi svetovni vojni ni smelo govoriti o avtorjih in avtoricah, ki niso pisali v slovenščini ali ne samo v slovenščini. Toda tudi osrednji slovenski literarni prostor, ki je po drugi svetovni vojni sodil v Jugoslavijo, je bil dolgo v dvajseto stoletje, vse do konca prve svetovne vojne, v resnici dvojezičen, pri čemer je nemščina veljala za jezik višjih slojev in intelektualcev, slovenščina pa za pogovorni jezik nižjega meščanstva, delavstva in podeželjanov. Slovenščina je veljala za manjvredno, bila je omalovaževana in zaničevana. Zato je pomenilo poseben pogum in uporniško dejanje dejstvo, da so se nekateri slovenski pisatelji in pisateljice trdno odločili, da bodo pisali slovensko in tako svoj materni jezik povzdignili, ohranili in razvili tudi na ravni umetniškega jezika. Na prelomu stoletja so bili taki npr. pesniki in pisatelji slovenske moderne, med njimi tudi Ivan Cankar in Zofka Kveder. Oba avtorja sta izvirala s slovenskega podeželja, s socialnega roba, a sta se prebila do velemest in zaživela daleč od doma, ona v večkulturni in večjezični Pragi, on pa na kozmopolitskem Dunaju. Oba sta bila državljana Avstro-Ogrske, bila sta dvojezična, nemško sta odlično obvladala, a sta kljub temu slovenščino izbrala za svoj literarni jezik. To je bil jezik, v katerem sta izražala svoja najbolj intimna spoznanja in bolečine, pa tudi protest zoper zatiranje njune materinščine. — Ob

6 Prim. S. Borovnik, 2017: *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*. Maribor, Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.

tem pa se zastavlja zanimivo vprašanje, ali nista pri tem v resnici tudi prevajala? In ko je Zofka Kveder pozneje, ko je že živel v Zagrebu, napisala roman *Hanka*, roman o ženski v prvi svetovni vojni, v hrvaščini, se lahko vprašamo, ali ne gre v resnici za prevod iz slovenščine, ki je bila njena materinščina?

Podoben položaj manjvrednosti in zato upora pa zaznamuje tudi slovensko književnost, ki je nastajala v Avstriji. Starejše generacije koroških Slovencev (Messner, Prunč, Lipuš, Januš) so v obdobju med obema svetovnima vojnama še doraščale sredi predsodkov, da je njihov jezik grd, reven, da je primeren le za kuhinjo, hlev in domače dvorišče, da se v njem ne da izražati na umetniškem nivoju. Tako so jih vzgajali, vse od mladih let, v šolah, ki so jih obiskovali, na uradih, kamor so morali zahajati, o čemer njihova literatura tudi pretresljivo priča (Messner v *Skurnih in Gorših storijah*, Lipuš v *Zgodbah o čuših*, pa tudi v romanih, Prunč v poeziji). V Avstriji je bila slovenščina njihove mladosti prepovedana. Kot doraščajoče so jih v šolah silili, da govorijo in pišejo le nemško, čeprav so bila cela področja na južnem Koroškem zlasti na podeželju še popolnoma slovenska. Med drugo svetovno vojno pa je Hitler koroške Slovence skušal iztebiti, tako da so bili deležni krutega nacističnega nasilja, preganjanja in deportacij v koncentracijska taborišča. O takih razmerah koroško-slovenska literatura pripoveduje še dandanes in čeprav obravnava že oddaljeno preteklost, vedno znova in na nov način. Nazadnje je ta tema z jezikovnimi travmami vred vzbudila pozornost v delih Florjana Lipuša (v romanih *Boštjanov let*, 2003, *Poizvedovanje za imenom*, 2013, *Mirne duše*, 2015 in *Gramoz*, 2017), Maje Haderlap (v romanu *Angel pozabe*, 2011), Petra Handkeja (v romanu-drami *Še vedno vihar*, 2011) in Kevina Vennemanna (*Mara Kogoj*, 2011), torej tudi v literaturi, ki sodi v najnovejšo, sodobno. Ta literarna dela tako potrjujejo ugotovitve literarne znanosti, da literatura na področju, ki velja za dvojezično, ne izraža le sožitja različnosti, temveč tudi boleče kulturno-zgodovinske konflikte⁷.

Toda kljub temu, da si je slovenska književnost v Avstriji vsaj od šestdesetih let dalje, vse od začetka izhajanja revije *Mladje*, prizadevala za to, da bi presegla ozek domačijski model preproste književnosti za preprostega bralca in je skušala ubirati korak s tedanjimi najmodernejšimi literarnimi tokovi, ji tega v širšem nemškem oz. evropskem prostoru ni uspelo uzavestiti. Ta preboj se je zgodil šele s prevodom prvega, modernističnega in še danes osrednjega romana koroških Slovencev, to je *Zmote dijaka Tjaža* Florjana Lipuša, ki je izšel v slovenščini leta 1972, v nemščino pa sta ga prevedla znani avstrijski pisatelj slovenskega porekla Peter Handke in koroška Slovenka Helga Mračnikar (1980, Residenz Verlag). Peter Handke, ki je po materi slovenskega rodu in je doraščal v dvojezičnem koroškem okolju, v okolici Grebinja (nem. Griffen), je roman

7 J. Strutz, P.V. Zima, ur., 1996: *Literarische Polyphonie...*, str. 15.

očitno začutil kot svojega, saj pripoveduje o Tjažu, fantu z revnega podeželskega slovenskega okolja, ki ga je na poti v predvideni duhovniški poklic izmaličila prestroga vzgoja v katoliškem internatu. Tak internat pa je v času Lipuševega bivanja v njem obiskoval tudi pisatelj Handke. Tudi on naj bi postal katoliški duhovnik, a se je pozneje odločil tako kot Lipuš za drugačno življenjsko pot (on za študij prava v Gradcu, Lipuš pa za učiteljski poklic). Toda Tjaževa zgodba, ki pripoveduje o psihičnem in fizičnem trpinčenju v tem internatu, ga je seveda nagovorila, prepoznal pa je tudi Lipuševo jezikovno-slogovno mojstrstvo, ki je književnost dotlej neznanega koroškega Slovenca postavila na evropski literarni zemljevid. Pozneje je Handke prevajal še poezijo Gustava Januša in nasploh pomagal pri uveljavljanju slovenskih pisateljev v nemškem jezikovnem prostoru.

Obenem s prevajanjem Lipuša pa se je začel spreminjati tudi nemški/avstrijski pisatelj Peter Handke sam. Ob nemškem prevodu svojega romana *Zmote dijaka Tjaža* je pisatelj Lipuš npr. izjavil, da se je vanj prevedel tudi pisatelj Handke sam, kar zgovorno priča o tem, da se je Handke s Tjažem na nek način identificiral. Spreminjati se je začel tudi Handkejev odnos do jezika njegove matere, do slovenščine. Ta jezik je bil jezik odraščanja v okolici njegovega doma in Peter Handke ga je sicer razumel, a ga ni govoril. Sprva je imel celo dokaj ambivalenten odnos do njega, imenoval ga je „tuje narečje“, ki ga je zaradi življenja v drugih delih Evrope že pozabljal, vendar se ga je ob stiku z Lipuševo literaturo pričenjal ponovno učiti. Ta situacija je primer, ki zgovorno priča o tem, kako lahko tudi literarni prevod spreminja prevajalca, da se ob prevajanju nekega literarnega dela zamisli, jezikovno eksperimentira, raziskuje in se uči, a tudi dozoreva, v sebi pa pričinja odkrivati že zdavnaj pozabljeno in izgubljeno. Handke, sin nemškega očeta, je tako na primer ponovno odkril bogastvo in lepoto svojega prvega, „izhodiščnega“, v resnici pa maternega jezika.

Danes vemo, da najdemo sledi slovenščine v domala vseh Handkejevih literarnih delih. O tem je poglobljeno pisal zlasti prežgodaj preminuli pesnik in prevajalec Fabjan Hafner, ki je bil velik občudovalec in strastni raziskovalec Handkejeve literature (v delu *Na poti v deveto deželo / Unterwegs ins Neunte Land*⁸). On je tudi opozoril na to, da se je vloga slovenščine v Handkejevih delih od prvih drobnih sledi pričenjala spreminjati in da se je razvila celo v osrednjo temo. Prvič se je to zgodilo v romanu *Ponovitev (Die Wiederholung, 1986)*, ki sva ga v slovenščino prevedla Silvija Borovnik in Klaus Detlef Olof, 1988, roman pa je izšel pri Založbi Wieser v Celovcu. Prevajalca sva se zavedala, da se v tem naslovu skriva dvopomenska besedna igra, ki pa se bo s prevodom v slovenščino izgubila. Nemški naslov *Die Wiederholung* lahko namreč v slovenščino prevedede-

8 F. Hafner, 2008: *Peter Handke. Unterwegs ins Neunte Land*. Wien, Paul Zsolnay Verlag.

mo ne le kot „ponovitev”, temveč tudi kot „priklicevanje”, a se je v slovenskem prevodu treba odločiti le za eno besedo.

V romanu pa gre za oboje, to je za ponavljanje in priklicevanje zgodbe pripovedovalčevih prednikov, saj se mladi Filip Kobal iz Vogrč na Koroškem po opravljeni maturi poda v tedanjo Jugoslavijo raziskovat deželo svojih prednikov. Eden od njih je bil 1713 voditelj tolminskega kmečkega punta, ki je bil usmrčen, a je za njim ostala uporniška tradicija v njegovi družini, ki je pred tedanjim nasiljem iz Soške doline pobegnila na Koroško in tam ostala. K Slovencem pa se je prištevati tudi v drugi svetovni vojni pogrešani pripovedovalčev brat Gregor, za katerega Filip Kobal navaja, da je pred vojno na kmetijski šoli v Mariboru našel svojo deželo in jezik. Mladi Filip Kobal, ki je dotlej slovensko znal le za silo, pa začanja vedno bolj spoznavati, da sodi k temu ljudstvu, ki je v zgodovini dotlej ostajalo brez lastnih vladarjev in države ter se je ohranjalo le na podlagi kulture in zvestobe slovenščini. Filip postaja na tem popotovanju po Sloveniji iskalec doma, domovine, pristne človeške bližine in domačega slovenskega jezika, ki je bil v njegovi domovini Avstriji zaničevan in prepovedan.

Ob tej literarni zgodbi ni zanemarljivo dejstvo, da je tudi pisatelj Handke v fantovskih letih obiskoval isti duhovniški internat na Plešivcu/Tanzenbergu kot Florjan Lipuš in da je tudi on tista leta čutil kot zapravljen in izgubljen. V romanu *Ponovitev* pa celo navaja spomin na slovenske sošolce, ki so se zbirali na šolskem dvorišču v skupinici in se med seboj šepetaje, naskrivaj pogovarjali slovensko. Zdaj mu razumevanje slovenščine, ki ga na popotovanju opazuje pri sebi, pomeni ponavljanje, „vračanje v podobe, v otroštvo besed”, v „prvo podobo mleka in kruha”⁹, ne pa prevajanje v jezikovno drugačnost. Slovenščine ne dojema kot tuji jezik, temveč kot jezik, ki spi v njegovi zavesti, popotovanje pa to zavest prebujata.

V drugem poglavju se pripovedovalec nahaja v Bohinju, kjer se spominja treh bratovih zapiskov. Prvi je njegov delovni zvezek iz časa šolanja na kmetijski šoli v Mariboru, druga knjiga je bratov veliki nemško-slovenski Pleteršnikov slovar iz 19. stoletja, tretji zapisi pa so bratova pisma z nemške fronte, kamor je bil prisilno mobiliziran. V prvi knjižici, ki je priložnik o sadjereji, je brat zapisal, da je njegov jezik slovenščina. Svoje domače koroško narečje je zamenjal s slovenskim knjižnim jezikom. V tem jeziku je pozneje domov pošiljal tudi svoja pisma z nemškega bojišča. Pripovedovalec Filip Kobal si torej na svojem popotovanju po Sloveniji priklicuje usodo svojih prednikov in njihov odnos do domačega jezika. Priklicuje si usodo svojega pogrešanega brata in ponavlja njegove besede. To ponavljanje pa je sprva prevajanje iz nemščine v slovenščino.

9 P. Handke, 1988: *Ponovitev*. S. Borovnik, K. Detlef Olof, prev. Celovec, Založba Wieser, str. 94.

To počne tudi s pomočjo bratovega Pleteršnikovega slovarja. Besede iz njega ga navdušujejo kot besede-zgodbe in na osnovi teh besednih podob pričinja odkrivati jezikovne posebnosti in sliko Slovencev.

Filipovo prevajanje jezikovnih podob iz nemščine v slovenščino ter razmislek ob njih ga pripelje tudi do spoznanja o razmerju moči in podrejenosti v zgodovini, ki jo je jasno odražala slovenščina. Zapiše, da bi se rad prišteval k temu ljudstvu, ki ima za vojno, oblast in zmagoslavne pohode tako rekoč samo izposojenke, premore pa številna imena, npr. za jabolka in hruške ter za zvezde na nebu. Pleteršnikov slovar je zanj knjiga modrosti, svoje popotovanje pa imenuje popotovanje po epu besed. V njem raste tudi želja po jezikovnem iskateljstvu. Sredi te na novo odkrite ustvarjalno-prevajalske strasti prispe na Kras, za katerega piše, da je imel v bratovem slovarju največ jezikovnih najdišč v Sloveniji¹⁰. Ta pokrajina ga osvobaja, njegova notranja svoboda pa se spreminja v pripoved.

V tretjem poglavju tega romana potuje pripovedovalec v lastni pripovedni postopek. Vse to pa je ponovno povezano z jezikom, ki je poln inovativnih poimenovanj. Kot prevajalka tega romana iz nemščine v slovenščino naj zapišem, da je bilo prevajanje Handkejevega besedila s številnimi podrobnostmi, ki so izražale tudi njegov smisel za likovnost in občutljivost za posebne vonje ali glaso-ve, zelo težavno delo. Izvirniku sem hotela biti kar najbolj zvesta, a obenem ustvariti tudi v slovenščini z notranjo lepoto napolnjeno, a berljivo besedilo. Prevajanje je terjalo soustvarjalnost pri oblikovanju številnih nians, saj so tudi v mojem slovenskem prevodu ob konzultacijah s Klausom D. Olofom sproti nastajale besede in besedne zveze, ki so rasle iz novih podob in jim je bilo treba v slovenščini najti še neobstoječe izraze. Zanimivo pa se mi je zdelo pisateljevo nenehno razmišljanje o jeziku, za katerega je zapisal, da se s poimenovanjem mnogih stvari ohranja pri življenju.

Tudi pri Handkeju je torej ponovno kot pri Florjanu Lipušu šlo za to: pokazati na ustvarjalno moč in tvorbeno silo slovenščine, ki je bila v nemškem prostoru po krivici omalovaževana. Handke je pokazal na to, da je to ne le živ in živahen, temveč tudi lep in bogat jezik, katerega poseben čar je prepoznaval celo v krajevnih imenih.

Novejše pisateljevo delo *Immer noch Sturm / Še vedno vihar* (nem. 2010, slov. 2011) pa je družinska kronika, napisana v dramsko-prozni obliki. Pripoveduje o tragediji pisateljeve družine v času druge svetovne vojne na Koroškem. Pisateljeva družina izvira iz vasi z imenom Grebinj/Griffen, njeno poreklo pa je po materini strani slovensko. Zaradi zgodovinskih okoliščin se je razmerje do slovenskosti v družini spreminjalo, toda identiteta, dokazuje Handke, ni eno-

¹⁰ Ibidem, str. 188.

stavno vprašanje, sploh pa ni nekaj, za kar bi se človek lahko razumno odločal. Roman-dramo je Handke napisal v nemščini, toda to besedilo je posebno zlasti po tem, da je v njem veliko slovensko pisanih delov, ki niso prevedeni. V nemškem izvirniku ostajajo torej samo v slovenščini. Petru Handkeju in njegovemu odnosu do slovenščine sem posvetila daljšo študijo v svoji knjigi *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*¹¹, zato naj na tem mestu le povzamem nekatere svoje ugotovitve.

Slovensko pisani deli v tem dramsko-proznem besedilu, ki jih je Handke ohranil citatno — kot vzklike, monologe in dialoge, ki jih govorijo njegovi predniki — izražajo posebno, ljubeče razmerje do slovenščine kot njegovega „prvega jezika“, preden ga je prekrila nemščina. Obenem je prepoznaven tudi njegov nostalgичen spomin na koroški svet, v katerem je preživel otroštvo in del mladosti. Njegovo literarno besedilo pa pripoveduje tudi o razcepljenosti v njegovi družini, ki je bila med drugo svetovno vojno zavezana delno nemštvu, delno pa odporniškem, partizanskemu slovenstvu. To Handkejevo literarno delo prinaša pripovedovalčev dialog s predniki, obenem pa tudi sestavljanje pisateljve zapletene identitete. Rodil se je namreč kot sin nemškega okupacijskega vojaka in Slovenke. Dramsko-prozno besedilo *Immer noch Sturm / Še vedno vihar* pa se motivno in tematsko združuje z nekaterimi deli iz romana *Ponovitev*. Tudi v tem dramskem delu namreč stričeva knjižica o sadjereji pisatelja opominja na njegovo identiteto in povzroča vračanje k njegovemu maternemu jeziku, k slovenščini.

Vzvišenost do vsega, kar je slovensko, pa je na Koroškem v Avstriji ostala tudi po končani drugi svetovni vojni. Avstrija je po vojni zamolčevala svojo aktivno vlogo na strani Hitlerjevega režima, prikazovala se je največkrat kot žrtev in ne kot sosterilka, na kar opozarja tudi pisatelj Handke. V tem besedilu jasno zapisuje, da so se zoper Hitlerja v Avstriji organizirali le uporniki slovenske manjšine, njihova vloga pa je bila po vojni zamolčana in potisnjena na rob. Domala enako sliko pa najdemo tudi v romanu pisateljice Maje Haderlap *Engel des Vergessens / Angel pozabe*¹². Ta roman je pisateljica, sicer koroška Slovenka, napisala v nemščini. V romanu pa je podobno kot v Handkejevem besedilu zelo veliko citatno pisanih delov v slovenščini, ki prav tako niso prevedeni v nemščino. Ob tem naj opozorim še na to, da velja v literarni zgodovini Peter Handke za klasika sodobnejše nemške/avstrijske književnosti. Ne germanistična ne slovenistična literarna veda ga doslej nista bili vajeni obravnavati kot hibridno,

11 Prim. S. Borovnik, 2017: *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*. Maribor, Univerzitetna založba Univerze v Mariboru, str. 87—102.

12 Prim. M. Haderlap, 2011: *Engel des Vergessens*. Göttingen, Wallstein Verlag; Eadem, 2012: *Angel pozabe*. Š. Vevar, prev. Celovec, Založba Drava—Maribor, Litera.

to je dvojno, nemško-slovensko identiteto. Zato posebej opozarjam na to, da tvori slovenščina v njegovih delih močan pratekst, ki ponuja podlago za nanašanje vsega, kar šele pozneje postane nemško. To dejstvo je ostajalo doslej v glavnem neopazeno, prvi pa se mu je v svojem znanstvenem delu posvetil že omenjeni Fabjan Hafner¹³.

Roman, ki je tudi zaradi slovenskih delov v nemškem izvirniku prava posebnost med sodobnimi besedili v nemški/avstrijski literaturi, pa je gotovo *Engel des Vergessens / Angel pozabe* koroške dvojezične pesnice in pisateljice Maje Haderlap. Haderlapova je v svet literature stopila kot slovenska pesnica z dvema pesniškima zbirkami (*Žalik pesmi*, 1983, *Bajalice*, 1987), svoje delo pa je nadaljevala kot avstrijska/nemška prozaistka. Zagotovo predstavlja tudi primer tistih iz srednje oz. mlajše generacije koroških Slovencev, o katerih je Florjan Lipuš kritično pisal, da se pri njih slovenščina kot literarni jezik izgublja in da je to žalosten pojav¹⁴. Osebnost seveda menim, da piše človek literaturo v tistem jeziku, ki ga najboljše zna in da bi zaradi pretežno nemškega izobraževanja in življenja v Avstriji Maja Haderlap tako zahtevno prozno besedilo, kakršen je njen roman, težko napisala v slovenščini. Avtorica resda izhaja iz slovenskega okolja iz okolice Železne Kaple, a slovenščina kot literarni jezik je zaradi različnih življenjskih okoliščin pri njej začejala izginjati. Danes piše tudi poezijo le še v nemščini.

Njen roman sloni na avtobiografski zgodbi, na pripovedih njene babice in drugih koroških Slovencev, in tematizira njihovo trpljenje med drugo svetovno vojno, ko so nacisti hoteli Slovence iztrebiti, mnoge pa so zaradi sodelovanja s koroškimi partizani pregnali z domov, jih ubili ali deportirali v koncentracijska taborišča. V enem od njih v Ravensbrücku, je bila zaprta tudi Majina babica, ki pa se je po vojni vrnila domov in pozneje vnukinji pripovedovala svojo zgodbo o tamkajšnjem trpljenju in mučenju. Nastanek romana je bil prav gotovo pogojen tudi s tem, da je Avstrija vlogo koroških Slovencev v boju zoper nacizem po drugi svetovni vojni marginalizirala. Svoj roman je pisateljica v nemščini napisala zato, da bi se njeni nemško govoreči rojaki brez posrednika, to je brez prevoda, lahko ugledali v zrcalu in se zavedeli svoje dotlej slabo znane oz. prikrite zgodovine. Roman je dosegel naklado več kot sto tisoč prodanih izvodov in prejel številne nagrade.

Toda posebnost tega romana je v tem, da je napisan v nemščini, ki ni avtoričina materinščina. Pisateljica, doma iz Lepene pri Železni Kapli, je doraščala

13 Prim. F. Hafner, 2008: *Peter Handke. Unterwegs ins Neunte Land*. Wien, Paul Zsolnay Verlag; Idem, 2014: *Peter Handke und die Slowenen / Peter Handke in Slovenci*. Rede zur Verleihung des Einspielerpreises. Govor ob podelitvi Einspielerjeve nagrade 2013. Celovec, Mohorjeva založba.

14 Prim. S. Borovnik, 2017: *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti...*, str. 77–78.

v popolnoma slovenskem okolju, pozneje je obiskovala slovensko gimnazijo v Celovcu ter študirala teatrologijo na Dunaju, kjer je doktorirala. V tem času se je zgodil preobrat, namreč nemščina je postala zaradi študija močnejša in pričela je izpodrivati pisateljčino domačo slovenščino. O tem, da je bilo to spoznanje tudi boleče, piše pisateljica tudi v samem romanu. Piše o tem, da čuti, kako se ji njen jezik izgublja, kako „jemlje iz omare svoje najlepše obleke”¹⁵.

In vendar je svoj roman napisala tako, da vsebuje zelo veliko slovensko pisanih delov ter izraža tudi posebno ljubezen do slovenščine. V njem so prisotni tudi elementi slovenskega koroškega narečja. Pisateljica je torej v romanu ohranila slovenskost in posameznih delov ni prevajala v nemščino. S tem je jasno izrazila tudi dejstvo, da je bila slovenščina v času Hitlerja na Koroškem prepovedana, da so bili Slovenci preganjani, a so svojemu jeziku in kulturi vseeno ostali zvesti. Za pripovedovalkino babico pa je nemščina ostala le »Lagersprache«, taboriščni jezik. Maja Haderlap je tudi s to jezikovno dvoravninskostjo izrazila zgodovinsko travmo koroških Slovencev. Z opozorilom na nepopravno krivdo, zaradi katere je nacistična ideja v evropskih državah še vedno latentno prisotna, pa se končujejo tako Handkejev roman *Ponovitev* kot tudi drama *Še vedno vihar*, pa tudi Lipuševi romani *Boštjanov let*, *Mirne duše* in *Gramoz*.

Slovenska književnost v Avstriji ni niti po tematiki niti po jezikovno-slogovni plati manjšinska in regionalna¹⁶. Je del tako sodobne slovenske kot nemške književnosti. Nekateri literarni znanstveniki so bili že v preteklosti kritični do tega, da je npr. nekdanja jugoslovanska slovenistika slovensko literaturo na Koroškem obravnavala le kot „zamejsko”, ločeno od osrednje slovenske literature, medtem ko je avstrijska literarna veda domala sploh ni upoštevala¹⁷. Mlajša in srednja generacija koroških Slovencev (Janko Ferk, Fabjan Hafner, Jani Oswald, Jozej Strutz, Maja Haderlap, Rezka Kanzian) pa pogosto ustvarja bodisi dvojezično bodisi le še v nemščini. Pri tem se sami v slovenščino, ki je njihov materni jezik, ne prevajajo, temveč najemajo prevajalce iz Slovenije. Ena redkih, ki piše svojo literaturo le v slovenščini, pa je hčerka pisatelja Florjana Lipuša, pesnica Cvetka Lipuš.

Vprašanje, kako je, kadar slovenščino nehajo uporabljati slovenski pesniki in pisatelji, sproža različne kritike in polemične odzive. Toda ne glede na to, s katerimi argumenti posamezni avtorji oz. avtorice upravičujejo svoje jezikovne prestopne iz slovenščine v t. i. večje jezike, lahko pritrdimo pisatelju Florjanu Lipušu, ki je prepričan, da lahko jezik živi in preživi le s svojo živahno rabo.

15 M. Haderlap, 2012: *Angel pozabe...*, str. 231.

16 A. Leben: *Slovenska literatura na avstrijskem Koroškem: manjšinska — regionalna?* „Jezik in slovstvo”, št. 4, str. 4—15.

17 J. Strutz, ur., 1998: *Profile der neueren slowenischen Literatur in Kärnten...*, str. 10.

Literatura

- Borovnik S., 2012: *Književne študije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji*. Maribor, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.
- Borovnik S., 2017: *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*. Maribor, Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.
- Hafner F., 2008: *Peter Handke. Unterwegs ins Neunte Land*. Wien, Paul Zsolnay Verlag.
- Hafner F., 2014: *Peter Handke und die Slowenen / Peter Handke in Slovenci. Rede zur Verleihung des Einspielerpreises 2013 / Govor ob podelitvi Einspielerjeve nagrade 2013*. Celovec, Mohorjeva založba.
- Haderlap M., 2011: *Engel des Vergessens*. Göttingen, Wallstein Verlag.
- Haderlap M., 2012: *Angel pozabe*. Š. Vevar, prev. Celovec, Založba Drava—Maribor, Litera.
- Handke P., 1988: *Ponovitev*. S. Borovnik, K. Detlef Olof, prev. Celovec, Založba Wieser.
- Handke P., 2010: *Immer noch Sturm*. Frankfurt, Suhrkamp.
- Handke P., 2011: *Še vedno vihar*. B. Čop, prev. Celovec, Založba Wieser.
- Kmecl M., ur. 1976: *Ta hiša je moja, pa vendar moja ni: sodobna slovenska literatura na Koroškem*. Celovec, Društvo slovenskih pisateljev v Avstriji: Klub Mladje—Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Lipuš F., 1972: *Zmote dijaka Tjaža*. Maribor, Založba Obzorja.
- Lipuš F., 2003: *Boštjanov let*. Maribor, Litera.
- Lipuš F., 2013: *Poizvedovanje za imenom*. Maribor, Litera.
- Lipuš F., 2015: *Mirne duše*. Maribor, Litera.
- Lipuš F., 2017: *Gramoz*. Maribor, Litera.
- Leben A., 2011, ur.: *Zgodbe iz maTjaževe dežele*. Antologija slovenske proze na avstrijskem Koroškem. Ljubljana, Študentska založba.
- Leben A., 2013: *Slovenska literatura na avstrijskem Koroškem: manjšinska — regionalna?* „Jezik in slovstvo“, št. 4, str. 4—15.
- Spiel H., Boehm G., ur., Stanislaus Hafner, Erich Prunč. *Kindlers Literaturgeschichte der Gegenwart. Die zeitgenössische Literatur Österreichs*.
- Strutz J., ur., 1998: *Profile der neueren slowenischen Literatur in Kärnten. 2. Erweiterte Auflage. Mit Beiträgen über Theater und Film*. Klagenfurt, Mohorjeva Hermagoras Verlag.
- Strutz J., Zima P.V., ur., 1996: *Literarische Polyphonie. Übersetzung und Mehrsprachigkeit in der Literatur*. Tübingen Gunter Narr Verlag.

Silvija Borovnik
 O miejscu i roli literatury słoweńskiej
 na obszarze niemieckojęzycznym

STRESZCZENIE | Literatura słoweńska w Austrii to przykład wielokulturowości, choć najczęściej, dwu- czy międzykulturowości. Badacze twierdzą, że wspomniana twórczość to część zarówno literatury słoweńskiej, jak i austriackiej czy niemieckiej. Obiera ona bowiem jako swój temat i językowo odzwierciedla obydwa środowiska kulturowo-histeryczne. Przekłady literackie pokazują, że literatura słoweńska w Austrii ma podwójną, słoweńsko-niemiecką tożsamość. Od lat 60. XX wieku (ukazanie się czasopisma „Mladje”) literatura słoweńska starała się o miejsce w przestrzeni kulturalnej Europy. Udało się to dopiero wraz z przekładem powieści *Zmote dijaka Tjaža* (1972) Florjana Lipuša na język niemiecki dokonany przez Petera Handkego i Helgi Mračnikar w roku 1980. Przekład ten doprowadził Handkego, pisarza austriacko-niemieckiego, do ponownego odkrycia jego, wcześniej zapomnianego, języka ojczystego, słoweńskiego, który stał się następnie centralnym tematem jego powieści *Die Wiederholung* (tłumaczenie na słoweński Silvija Borovnik, Klaus Detlef Olof, 1988). Język słoweński odgrywa też pierwszoplanową rolę w sztuce Handkego *Immer noch Sturm* (2010, słow. 2011), a także w powieści Mai Haderlap pt. *Engel des Vergessens* (2011, słow. 2012). Młodsza i starsza generacja karyntyjskich Słoweńców to pisarze dwujęzyczni bądź piszący wyłącznie po niemiecku, co wywołuje liczne polemiki i głosy krytyczne.

SŁOWA KLUCZE | słoweńska literatura w Austrii, wielokulturowość, międzykulturowość, dwujęzyczność, przekład literacki

Silvija Borovnik
 Zur Stellung und Rolle der slowenischen Literatur
 im deutschsprachigen Raum

ZUSAMMENFASSUNG | Die slowenische Literatur in Österreich stellt einen Fall von Multikulturalität, aber meist Bikulturalität oder Interkulturalität dar. Die Forscher stellen fest, dass dieses Schaffen sowohl zur slowenischen als auch zur österreichischen bzw. deutschen Literatur gehört. Dabei werden beide kulturhistorischen Regionen diskutiert und sprachlich reflektiert. Die literarischen Übersetzungen zeigen, dass die slowenische Literatur in Österreich eine doppelte, slowenisch-deutsche Identität aufweist. Seit den 60er Jahren des 20. Jahrhunderts, als die Zeitschrift „Mladje“ zum ersten Mal veröffentlicht wurde, versucht die slowenische Literatur, sich im europäischen Kulturraum einen Namen zu machen. Erreicht wurde dies erst mit der Übersetzung von Florjan Lipuš' Roman *Zmote dijaka Tjaža* (1972), der 1980 von Peter Handke und Helga Mračnikar ins Deutsche übersetzt wurde. Die Übersetzung dieses Romans veranlasste Handke, einen österreichisch-deutschen Schriftsteller, seine vergessene slowenische Sprache, also seine Muttersprache, wieder zu entdecken. Die slowenische Sprache stand dann im Mittelpunkt seines Romans *Die Wiederholung* (ins Slowenische übersetzt von Silvija Borovnik und Klaus Detlef Olof 1988). Die slowenische Sprache spielt auch eine wichtige Rolle im Stück *Immer noch Sturm* von Peter Handke (2010, ins Slowenische übersetzt: 2011), sowie im Roman *Engel des Vergessens* von Maja Haderlap (2011, ins Slowenische übersetzt: 2012).

Die jüngere und ältere Generation der Kärntner Slowenen schreibt oft zweisprachig oder nur auf Deutsch, was zu zahlreichen Polemiken und Kritiken führt.

SCHLÜSSELWÖRTER | slowenische Literatur in Österreich, Multikulturalität, Interkulturalität, Zweisprachigkeit, literarische Übersetzung

SILVIJA BOROVIK | profesor zwyczajny na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Mariborze. Ukończyła słowenistykę i germanistykę na Uniwersytecie w Lublanie, doktoryzowała się w zakresie literaturoznawstwa. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół: literatury słoweńskiej XX wieku, słoweńskiej literatury kobiecej, słoweńskiej literatury powstałej w Austrii, jak również zagadnieniami przekładu literackiego, zwłaszcza w kontekście dialogu kultur. Jest autorką lub współautorką monografii: *Pišejo ženske drugače?* (1995), *Študije in drobiž* (1998), *Slovenska dramatika v drugi polovici 20. stoletja* (2005) oraz *Književne študije — O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji* (2012). Dokonała wyboru i przekładu tekstów zamieszczonych w antologii współczesnej prozy austriackiej pt. *Prekoračiti obzorje* (1991), zredagowała również antologię krótkiej prozy słoweńskich autorek pt. *Kliči me po imenu* (2013) oraz tom prozy Prežihova Voranca *Dekle z mandolino* (2011).